

shown in the process of approbation and can be recommended for application in diagnostics of mental and physical development of children of early age status is carried out.

Keywords: diagnostics, development, children of early age, methods, violations of development.

Стаття надійшла до редакції 23.10.16

Статтю прийнято до друку 29.10.16

Рецензент: проф. Гладуш В.А.

УДК: 376.1-056.37

Чеботарьова О.В.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗМІСТУ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ В СПЕЦІАЛЬНІЙ ШКОЛІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ

У статті представлено сучасні концептуальні підходи, які враховано при розробленні змісту трудового навчання в спеціальній школі для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку та опорно-рухового апарату. Охарактеризовано загальнодидактичні та спеціальні методи трудового навчання в спеціальних закладах освіти. Представлено методичні засади реалізації інноваційного змісту трудового навчання школярів з комплексними порушеннями розвитку, у яких поєднуються порушення опорно-рухового апарату (ДЦП) та інтелектуальної сфери. Акцентується увага на корекційно-розвивальному спрямуванні змісту трудового навчання, посиленні змістової складової на основі корекційно-розвивальних занять.

Ключові слова: комплексне порушення розвитку, трудове навчання, методика трудового навчання, дитячий церебральний параліч, розумово відсталі учні, загальнотрудові вміння, корекційно-розвивальні заняття.

Реформування спеціальної освіти, що відбувається у відповідності до світових тенденцій, спрямовано на визнання пріоритету розвитку особистості, підтримки пізнавальної активності, формування технологічної грамотності школярів як основи їх технологічної культури. Культура особистості опосередкована її досвідом, тобто сукупністю знань, умінь, навичок, звичок, а також вмінням використовувати знання у повсякденному житті, що є запорукою успішної інтеграції у різні сфери життєдіяльності.

Сучасна педагогічна теорія та практика розглядає процес навчання дітей з особливими освітніми потребами як активне залучення школярів у конструювання своїх власних знань і розуміється як динамічний процес, під час якого учень з допомогою педагога використовує доступні джерела пізнання для формування власного світогляду, досвіду трудової діяльності. Отже, освітня система навчання таких школярів повинна бути гнучкою та адаптованою з метою ефективної їх соціалізації, розвитку індивідуальних можливостей та здібностей.

Головною метою трудового навчання в спеціальній школі є формування технологічно освіченої особистості, підготовленої до самостійного життя і перетворювальної діяльності в умовах сучасного виробництва, розвиток технологічного мислення учнів, формування у них загальнотрудових, політехнічних, технологічних знань, практичних умінь, сенсомоторних навичок, необхідних для трудового виховання, професійного та життєвого самовизначення на основі корекційно-розвивального навчання та виховання.

Виходячи з принципу культуровідповідності в змісті трудового навчання передбачено можливості для формування загальнолюдських і національних культурних цінностей, серед яких праця – самоцінність, основа життєдіяльності. Згідно *соціокультурного підходу* навчання відбувається в освітньому середовищі, що включає моделювання освітнього простору, який впливає на кожного учасника освітнього процесу. Під освітнім середовищем трудового навчання розуміється система впливів і умов формування технологічної грамотності особистості, а також можливостей для її розвитку, що забезпечується в соціальному і просторово-предметному оточенні. Саме спеціально створене освітнє середовище позитивно впливає на психофізичний розвиток школярів, сприяє прояву їхньої активності і творчості. Отже, виходячи з положень соціокультурного підходу одним з принципів формування технологічної культури школярів в процесі трудового навчання є створення спеціального творчо-розвиваючого освітнього середовища, яке відповідає психофізіологічному розвитку та культурному становленню особистості школяра з особливостями психофізичного розвитку.

До методологічних основ побудови змісту трудового навчання в спеціальній школі віднесено *теорію діяльності*, згідно якої підготувати учнів з особливими освітніми потребами до праці можливо

лише при залученні їх в аналогічну або адекватну діяльність, зокрема, – трудову. При цьому структура діяльності має вигляд алгоритму: мета – мотив – спосіб – результат. Педагогічно доцільною є лише вмотивована діяльність. Різноманітність мотивів передбачає їх послідовний розвиток в процесі навчально-трудої діяльності. Використовуючи теорію поетапного формування розумових та практичних дій, дії учнів починаються з повної орієнтувальної основи і завершуються самостійним проектуванням усієї сукупності необхідних дій.

Відповідно до теорії *особистісно орієнтованого навчання* в центрі освітнього процесу знаходиться учень з його потребами, інтересами, здібностями, психофізичними можливостями. Виходячи з того, що учні не тільки готуються до майбутнього життя і діяльності, але шкільні роки їх життя повинні бути різноманітними і повноцінними, при побудові змісту навчання враховується вікова періодизація психофізіологічного розвитку дітей, психічних новоутворень, а також послідовна зміна провідних видів діяльності: ігрової, навчальної, навчально-трудої і трудової діяльності.

Ключовою позицією щодо змісту трудового навчання в спеціальній школі є використання концептуальних положень *корекційно-розвивального навчання*, коли головною метою навчання є розвиток індивідуальності учнів, формування їхнього творчого потенціалу на основі реалізації корекційно-розвивальної роботи, що передбачає спеціальне організаційне, змістове, методичне забезпечення навчально-виховного процесу у спеціальних закладах освіти. Забезпечення психофізичного розвитку учня з особливими освітніми потребами відбувається на основі максимального врахування його індивідуальних психофізичних можливостей, що охоплює когнітивну, мовленнєву, сенсомоторну, емоційно-вольову сфери розвитку.

Урахування *компетентнісного підходу* передбачає опанування вміння вирішувати проблеми, пов'язані з педагогічними ситуаціями, які створюються в процесі трудового навчання, а не засвоєння учнями суми трудових знань, умінь та навичок. Школяр повинен усвідомити постановку самого завдання, оцінити новий досвід, контролювати ефективність власних дій. Знання, навички та вміння стають не метою, а засобом розвитку особистості учня, формування його компетентності. А педагог не тільки контролює вивчення і відтворення учнем з особливостями психофізичного розвитку певних техніко-технологічних знань і відповідних трудових умінь, а допомагає і підтримує його у процесі засвоєння і застосування нових знань на практиці з урахуванням його особистих здібностей та природних нахилів.

Відповідно до окреслених вище концептуальних положень щодо розроблення змісту трудового навчання як одного з провідних засобів розвитку особистості школяра в спеціальній школі, змінюються традиційні підходи до змісту трудового навчання учнів, зокрема, з комплексними порушеннями розвитку, у яких наявними є кілька порушень – інтелекту та опорно-рухового апарату, що зумовлює якісно своєрідну структуру психічного порушення. Такі діти навчаються в спеціальній школі як для дітей з порушеннями інтелекту, так і для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату. Чисельність таких школярів в спеціальних навчальних закладах з кожним роком має тенденцію до зростання.

Відбір змісту предмета здійснено з урахуванням загальнодидактичних та спеціальних принципів навчання. Так до загальних віднесено принципи природовідповідності, культуровідповідності, творчості, варіативності, інтегративності, системності, ергономічності, педагогічного проектування (І. Волощук, О. Коберник, Г. Левченко, Є. Кулик, Л. Оршанський, М. Піддячий, В. Сидоренко, В. Тименко та ін.). Спеціальними принципами реалізації трудового навчання школярів з порушенням інтелектуального розвитку та ДЦП є принципи корекційно-розвивальної спрямованості навчання; систематичності та послідовності; наочності; усвідомленості та активності; індивідуального та диференційованого підходу, які представлено в роботах О. Граборова, Г. Дульнева, І. Єременка, В. Синьова, О. Хохліної та ін.

При розробленні змісту враховувались сучасні тенденції змісту предмета «Трудове навчання» зі збереженням його кращих традицій.

Методичні основи трудового навчання розумово відсталих школярів з ДЦП ґрунтуються на наукових дослідженнях І. Бежа, В. Бондаря, Г. Дульнева, В. Карвяліса, Г. Мерсіянової, С. Мирського, К. Турчинської, О. Хохліної, в яких доведено провідну роль трудового навчання як важливого засобу розумового, фізичного, морального, естетичного виховання та корекції недоліків психофізичного розвитку розумово відсталих дітей; а також провідних ідей в галузі методики трудового навчання

(І. Волощук, О. Коберник, Г. Левченко, М. Корець, Є. Кулик, Л. Оршанський, М. Піддячий, В. Сидоренко, В. Тименко, В. Титаренко та ін.), які враховують інноваційні вимоги суспільства й особистості до освіти в цілому й технологічної освіти зокрема, обґрунтовують державні стандарти освітньої галузі «Технологія», зміст трудового навчання в початковій та основній школі, нову проектно-технологічну систему трудового навчання, інноваційні педагогічні та інформаційно-комунікативні технології трудового навчання.

Трудове навчання в початковій ланці спеціальної школи передбачає формування базових техніко-технологічних знань; оволодіння основними способами діяльності, спрямованими на соціалізацію особистості; економічне, естетичне, екологічне, моральне виховання; інтелектуальний і фізичний розвиток; знайомство з основними сферами трудової діяльності.

Основними змістовими лініями трудового навчання є:

- *ручні техніки обробки матеріалів;*
- *техніко-технологічні операції;*
- *декоративно-ужиткове мистецтво;*
- *самообслуговування;*

Ґрунтуючись на сформованих традиціях, в змісті трудового навчання збережено традиційні розділи, що передбачають *технології обробки різноманітних матеріалів* (паперу, картону, текстильних і природних матеріалів), *роботи з рослинами*. Враховуючи соціально-трудова складову трудового навчання, введено розділ, присвячений *самообслуговуванню* школярів.

Реалізація принципу культуровідповідності діяльності здійснюється через всі розділи, але основний акцент реалізується під час виконання робіт з *декоративно-ужиткового мистецтва*.

Передбачений окремий розділ *«Конструювання»*, який спряє розвитку пізнавальних процесів, сенсомоторної діяльності, комунікативних навичок. Робота здійснюється на основі використання різних видів конструкторів та матеріалів, з використанням дидактичних ігор та вправ. Можливим є використання комп'ютерних корекційно-розвивальних програм для посилення корекційної спрямованості трудового навчання дітей з руховими порушеннями.

Важливим є те, що корекційно-розвивальна складова змісту предмета посилюється не тільки реалізацією факультативної діяльності в спеціальній школі, а й завдяки впроваджені в практику *корекційно-розвивальними програмами* (корекційними модулями), які проводяться на корекційно-розвивальних заняттях «Корекція розвитку» та «Соціально-побутове орієнтування» для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату у поєднанні з розумовою відсталістю. Ці заняття сприяють розширенню освітньо-корекційного простору з метою задоволення потреб дітей у трудовій діяльності; педагогічній підтримці самостійної творчої діяльності; розвитку індивідуальності; підвищенню рівня мотивації до навчально-виховного процесу кожного учня. Відповідно до концепції психолого-педагогічної підтримки дитини, необхідним є заохочення пошуку, вирішення, вибору самостійних дій дитини для її саморозвитку і становлення.

Зміст факультативних та означених корекційно-розвивальних занять з метою пропедевтичного принципу сприятиме опануванню провідних розділів трудового навчання на другому ступені середньої освіти, пов'язаних з обробкою конструкційних матеріалів, моделюванням і конструюванням.

Органічний взаємозв'язок уроків трудового навчання, факультативних і корекційно-розвивальних занять забезпечується завдяки єдності мети, практико-орієнтованого освітнього середовища, підходів і принципів відбору і структурування змісту навчання, використання продуктивних педагогічних технологій.

Реалізація змістового компоненту трудового навчання школярів з порушеннями опорно-рухового апарату та інтелекту потребує використання спеціальної методики, яка має на меті забезпечення підготовки школярів до трудової діяльності у різних сферах виробництва та домашньому господарюванні; розширенні уявлень учнів про основи виробництва, сучасну техніку, технології, процеси управління, основні групи професій та вимоги професій до людини; залучення учнів до технологічних робіт; формування навичок розв'язання практичних завдань.

Саме через предметно-практичну спрямованість змісту на цих уроках школярі діють у системі розгорнутих та зовні фіксованих вимог. Це дає змогу переходити від наочно-практичних дій через зовнішнє проговорювання до дій у внутрішньому плані, розвивати інтелектуальну діяльність та

діяльність у цілому. Достатній рівень результативності роботи на уроках трудового навчання, трудова підготовка учнів до самостійної життєдіяльності є важливою умовою формування у них позитивного ставлення до праці, що є необхідним для ефективності корекційної роботи. Водночас дослідження В. Бондаря, Г. Дульнева, В. Карвяліса, Г. Мерсіянової, Н. Павлової, О. Хохліної та ін. довели, що трудове навчання має важливе корекційне значення за умов спеціальної його організації.

Методика трудового навчання розумово відсталих школярів із ДЦП передбачає врахування психофізичних можливостей учнів з різними ступенями ураження рухової сфери, особливостей їхньої практичної діяльності, посилення корекційно-розвивальних засобів впливу на школяра з ураженням центральної нервової системи, розвиток пізнавальної, мовленнєвої, сенсомоторної діяльності, а також посилення ціннісно-мотиваційного компоненту трудового навчання, що передбачає виховання самостійності, організованості, позитивного ставлення до праці та людей праці в цілому, що в цілому сприяє соціальній адаптації та реабілітації школярів за умов достатнього матеріально-технічного забезпечення спеціальних закладів.

Методикою передбачено формування і розвиток у розумово відсталих учнів з ДЦП технологічної, інформаційно-комунікаційної компетентностей для опанування ручних технік обробки різних матеріалів (природних, паперових, пластичних, текстильних, конструктивних); формування уміння користуватися технічною термінологією, графічною інформацією; виховання готовності до вирішення побутових завдань шляхом застосування алгоритмів виконання технологічних операцій у предметно-практичній діяльності.

Опанування визначених програмових трудових знань та вмінь в учнів досягається на основі сформованості трудової компетентності через здатність використовувати знання, вміння, техніко-технологічні операції у процесі власної предметно-практичної діяльності та повсякденному житті.

Отже, трудове навчання учнів спрямовано на досягнення таких показників трудової підготовленості, які відповідали б вимогам повноцінної праці у сферах діяльності, пов'язаних з найбільш поширеними галузями народного господарства та доступних для опанування розумово відсталими школярами.

Корекційно-розвивальна складова змісту трудового навчання розумово відсталих дітей з ДЦП забезпечується на основі розвитку різних сфер особистості: *пізнавальної* (розв'язування в процесі трудової діяльності пізнавальних задач в наочно-дійовому та наочно-образному плані; дотримання етапів діяльності (аналіз, планування та організація виготовлення виробу, самоконтроль); *сенсомоторної* (формування умінь визначати форму, розмір, колір, розташування деталей предметів та їх властивостей, предметів на основі зорової, тактильної, слухової чутливості; розвиток дрібної моторики; навичок вправно володіти інструментами під час виконання практичних завдань); *мовленнєвої* (опанування трудовою лексику на основі використання техніко-технологічної термінології у процесі зв'язного мовлення, формування умінь давати вербальний звіт про власну діяльність); *особистісної* (формування позитивного ставлення до праці, готовності доводити виконання трудового завдання до завершення; усвідомленої навчально-практичної діяльності та ін.).

Показником самостійності виконання практичних завдань є сформованість в учнів загальнотрудових умінь – орієнтування у способі виконання трудового завдання, планування власної практичної діяльності (визначення послідовності дій) та здійснення самоконтролю. Практика навчання таких учнів на основі інноваційного змісту та методики доводить, що вони успішно опановують ручні техніки обробки матеріалів у побуті; вдало здійснюють техніко-технологічні операції, використовують традиційні художні ремесла у процесі власної предметно-практичної діяльності; виготовляють вироби декоративно-ужиткового мистецтва; самообслуговують себе у власному побуті.

У процесі трудового навчання важливу роль відіграє професійна компетентність вчителя трудового навчання, який максимально застосовує свій творчий потенціал та значну увагу приділяє підтримці позитивної мотивації в учнів, усвідомленості ними техніко-технологічних знань, умінь та навичок, використовуючи спеціальні методи та прийоми роботи.

Важливою складовою реалізації інноваційного змісту трудового навчання в спеціальній школі є використання навчально-методичних комплексів, які складаються з програми, підручника, навчально-методичного посібника, дидактичних матеріалів для учня.

Так, розроблені та впроваджені в практику роботи спеціальних закладів для школярів з інтелектуальними порушеннями програми з трудового навчання (для початкової ланки школи), підручники з трудового навчання для підготовчого, першого, другого класів (автори: О. Чеботарьова, В. Гнатенко), враховують вікові та психофізичні можливості дітей з розумовою відсталістю. Підручники розроблено на основі доступності викладу інформації, максимального унаочнення змісту; практичного спрямування матеріалу; використання диференційованих завдань відповідно до різного рівня розвитку школярів, наявності цікавого та доступного дидактичного матеріалу (загадок, віршиків, дидактичних ігор та вправ тощо).

Методичні основи трудового навчання школярів з ДЦП забезпечуються застосуванням доцільних методів навчання – словесних (пояснення, розповідь, бесіда); наочних (демонстрації готових виробів, їх частин, розгортки, рисунків, технологічних карт, фотографій, таблиць, слайдів, кінофільмів, телепередач, відеозаписів, мультимедійних презентацій, демонстрації прийомів роботи); та практичних методів (трудова справа, досліди, самостійна розробка конструкцій, виконання практичних робіт).

Отже, концептуальні засади змісту трудового навчання в спеціальній школі передбачають реалізацію діяльнісного, соціокультурного, особистісно орієнтованого, компетентнісного підходів, які забезпечують цілеспрямований розвиток особистості, соціалізацію кожного учня, мобілізацію його фізичних та інтелектуальних можливостей на всіх етапах навчання. Змістовий компонент трудового навчання реалізується на основі впровадження спеціальної методичної системи навчання, яка передбачає урахування загальнодидактичних та спеціальних методів навчання, методичних прийомів, форм та засобів трудового навчання, використання в практиці трудового навчання навчально-методичних комплексів.

Використана література:

1. Бондар В.І. Особливості формування трудової компетентності розумово відсталих учнів: навч. посіб. / В. І. Бондар, К. В. Рейда. - Київ : "МП Леся", 2010. - 167 с.
2. Мерсіянова Г.М. Професійно-трудове навчання у спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах для розумово відсталих дітей: посібник/ Мерсіянова Г.М. – К.: Педагогічна думка, 2012. – 80с.
3. Супрун М.О. Корекційне навчання учнів допоміжних закладів освіти: витоки, становлення та розвиток (друга половина ХІХ - перша половина ХХ ст.) : Монографія / М. О. Супрун ; Київ. юрид. ін-т МВС. - К. : Вид. Паливода А. В., 2005. - 325 с.
4. Хохліна О.П. Психолого-педагогічні основи корекційної спрямованості трудового навчання учнів з вадами розумового розвитку / О.П. Хохліна – К.: Пед. думка, 2000. – 286 с.
5. Чеботарьова О.В. Трудове навчання: Підготовчий клас: підр. для спец. загальноосвіт. навч. закл. для розумово відсталих дітей / О. В. Чеботарьова, В. С. Гнатенко. – К.: Либідь, 2015. – 112 с.: іл
6. Чеботарьова О.В. Трудове навчання: 1 клас: підр. для спец. загальноосвіт. навч. закл. для розумово відсталих дітей / О. В. Чеботарьова, В. С. Гнатенко. – К.: Либідь, 2016. – 112 с.: іл

References:

1. Bondar V.I. Osoblyvosti formuvannia trudovoi kompetentnosti rozumovo vidstalykh uchniv: navch. posib. / V. I. Bondar, K.V.Reida. - Kyiv : "MP Lesia", 2010. - 167 s.
2. Mersiianova H.M. Profesiino-trudove navchannia u spetsialnykh zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh dlia rozumovo vidstalykh ditei: posibnyk/ Mersiianova H.M. – K.: Pedagogichna dumka, 2012. – 80s.
3. Suprun M.O. Korektsiine navchannia uchniv dopomizhnykh zakladiv osvity: vytoky, stanovlennia ta rozvytok (druha polovyna XIX - persha polovyna XX st.) : Monohrafiia / M. O. Suprun ; Kyiv. yuryd. in-t MVS. - K. : Vyd. Palyvoda A. V., 2005. - 325 s.
4. Khokhlina O.P. Psykholoho-pedahohichni osnovy korektsiinoi spriamovanosti trudovoho navchannia uchniv z vadamy rozumovoho rozvytku (Psychological and pedagogical foundations of correctional orientation of vocational training for students with intellectual disabilities), Kiev, Ped.dumka, 2000, 286 p.
5. Chebotarova O.V. Trudove navchannia: Pidhotovchyi klas: pidr. dlia spets. zahalnoosvit. navch. zakl. dlia rozumovo vidstalykh ditei / O. V. Chebotarova, V. S. Hnatenko. – K.: Lybid, 2015. – 112 s.: il
6. Chebotarova O.V. Trudove navchannia: 1 klas: pidr. dlia spets. zahalnoosvit. navch. zakl. dlia rozumovo vidstalykh ditei / O.V.Chebotarova, V. S. Hnatenko. – K.: Lybid, 2016. – 112 s.: il

Чеботарёва Е.В. Концептуальные основы содержания трудового обучения в специальной школе в современных условиях реформирования образования

В статье представлены современные концептуальные подходы, которые учтены при разработке содержания трудового обучения в специальной школе для детей с нарушениями интеллектуального развития и опорно-двигательного аппарата. Охарактеризованы общедидактические и специальные методы трудового обучения в специальных учебных заведениях. Представлены методические основы реализации инновационного содержания трудового обучения школьников с комплексными нарушениями развития, в которых сочетаются нарушения опорно-двигательного аппарата (ДЦП) и

интеллектуальной сферы. Акцентируется внимание на коррекционно-развивающей направленности содержания трудового обучения, усилении содержательной составляющей на основе коррекционно-развивающих занятий.

Ключевые слова: комплексное нарушение развития, трудовое обучение, методика трудового обучения, детский церебральный паралич, умственно отсталые школьники, общетрудовые умения, коррекционно-развивающие занятия.

Chebotarova O.V Conceptual bases of the maintenance of labor training in a special school in modern conditions of reforming education

The article presents the modern conceptual approaches that are taken into account in developing the content of labor training in a special school for children with intellectual disabilities and the musculoskeletal system. The general and special methods of labor training in special education are characterized. Methodical bases of realization of the innovative content of labor training pupils with complex developmental disorders, which combine disorders of the musculoskeletal system (cerebral palsy) and intellectual spheres. The attention is focused on correctional and development orientation of the content of labor training, strengthening the content components based correctional and developing lessons. An important part of the innovation content of labor training in a special school is the use of teaching methods, which consist of programs, textbooks, teaching manuals, instructional materials for students.

Keywords: complex developmental disorder, labor training, labor training technique, cerebral palsy, mentally retarded students, labor skills, correctional and developmental activities.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

Статтю прийнято до друку 04.11.2016 р.

Рецензент: д. п. н., проф. Супрун М. О.

УДК: 376.091.64-056.36(477)"1991\2005"

Чепурна Л.Г.

**УДОСКОНАЛЕННЯ ЗМІСТОВОГО НАПОВНЕННЯ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ
ДЛЯ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ УЧНІВ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД 1991-2005 Р.**

У статті розглядається проблема розробки та створення вітчизняних підручників для навчання учнів з порушеннями розумового розвитку та оновлення їх змісту в період з 1991 по 2005 роки. Проаналізовані дослідження вчених-дефектологів України, які теоретично обґрунтували необхідність корекційного підходу до розробки змісту спеціальних шкільних підручників для розумово відсталих учнів. Зроблений психолого-педагогічний аналіз діючих шкільних підручників в Україні та визначені підходи до оновлення та удосконалення їх змісту.

Ключові слова: дефектологія, зміст, шкільний підручник, розумово відсталі учні, психолого-педагогічний аналіз.

Постановка проблеми. Проблема розробки та створення вітчизняних підручників для навчання учнів з порушеннями розумового розвитку в Україні стала особливо актуальною з 1991 року після здобуття Україною незалежності.

В цей період формування національної системи освіти, оновлення її змісту вимагали перегляду сутності також і шкільного підручника для допоміжних шкіл України. Засади функціонування національної школи було окреслено в таких нормативних документах: Концепція середньої загальноосвітньої школи (1992), Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття) (1993), Концепція гуманітаризації загальної середньої освіти (1994), Концепція реабілітації дітей – інвалідів та дітей з обмеженими фізичними чи розумовими можливостями (1996), Державний стандарт загальної середньої освіти (1996).

Значну допомогу у виданні підручників для масової та допоміжної школи надавали наукові щорічні конференції, на яких обговорювалися проблеми шкільного підручника. Поступово почали виходити нові підручники з читання і української мови. Так, станом на 1 червня 1997 року загалом по системі освіти України з рекомендованих до друку 335 назв підручників було видано всього 30 (О.Я.Савченко).

Важливими завданнями реформування змісту шкільних підручників було визнано забезпечення національної спрямованості (І.Я.Лернер, Н.М.Шахмаєв). Сучасний підручник передбачав реалізацію таких психолого - педагогічних функцій, як загальноосвітньої, розвивальної та виховної (А.З.Рахімов). В новому підручнику мають бути враховані методологічні, психологічні та дидактичні компоненти (А.В.Хуторской) Система викладу навчального матеріалу в підручнику повинна сприяти формуванню логічного мислення, способам організації самоосвіти учнів. У відповідності до мети навчання і програми зміст підручника повинен сприяти розвитку та вихованню (М.Н.Скаткін). Він повинен бути орієнтований не тільки на засвоєння готових знань, а й на їх пошук (А.Г.Мордкович, Л.В.Тарасов). Особлива увага в сучасних підручниках повинна надаватись текстовому матеріалу, так як розуміння вивчаємого